

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СТАРОЖИТНОСТІ ПІВНІЧНОГО АЗОВ'Я

**Матеріали науково-практичної конференції
присвяченої 60-й річниці від дня народження
українського археолога і краєзнавця
Володимира Костянтиновича Кульбаки
(1954-2009)**

11-12 квітня 2014 р.

ББК 63.3 (4Укр)я 431
УДК 94(477) (063)

Старожитності Північного Азов'я. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 60-й річниці від дня народження українського археолога, краєзнавця Володимира Костянтиновича Кульбаки (1954-2009)., м. Маріуполь, 11-12 квітня 2014 р. / за ред. Р. О. Литвиненка. – Маріуполь: Вид-во МДУ, 2014. – 102 с.

Редакційна колегія:

Головний редактор – д.і.н., проф. Р. О. Литвиненко

Заст. головного редактора – д.і.н., проф. каф. МВ та ЗП МДУ В. Ф. Лисак

Відповідальний секретар – ас. каф. іст. дисциплін МДУ В. О. Забавін

Члени редакційної колегії: д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.і.н., проф. каф. МВ та ЗП МДУ І. С. Пономарьова, к.і.н., лауреат Держпремії РФ в галузі науки В. Ю. Зуєв, к.і.н., старший науковий співробітник Донецького обласного краєзнавчого музею А. М. Усачук, доц. каф. культурології та інформаційної діяльності МДУ, заслужений працівник культури України Ю. М. Нікольченко, старший науковий співробітник Донецького обласного краєзнавчого музею В. М. Горбов.

© МДУ, 2014

© Автори статей, 2014

Всі статті подаються в авторській редакції

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова:

БАЛАБАНОВ КОСТЯНТИН ВАСИЛЬОВИЧ – ректор Маріупольського державного університету, Почесний консул Республіки Кіпр у м. Маріуполь, доктор політичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України.

Члени:

ЧЕНТУКОВ ЮРІЙ ІЛЛІЧ – перший проректор МДУ, доктор економічних наук, професор

БУЛАТОВА ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА – проректор МДУ з наукової роботи, доктор економічних наук, професор

ЛИСАК ВІКТОРІЯ ФЕОФАНІВНА – декан історичного факультету МДУ, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

РОМАНЦОВ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ – завідувач кафедри історичних дисциплін МДУ, доктор історичних наук, професор

ЛИТВИНЕНКО РОМАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ – доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії Донецького національного університету

ЗАБАВІН В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕГОВИЧ – начальник археологічної експедиції МДУ, асистент кафедри історичних дисциплін МДУ

ГОРЬ ЄВГЕН СЕРГІЙОВИЧ – начальник відділу з організації практик та працевлаштування випускників МДУ.

ЗМІСТ

Кучугура Л. И. МАТЕРИАЛЫ К БИОГРАФИИ В. К. КУЛЬБАКИ	5
Зуев В. Ю., Небрат С. Г. МАТЕРИАЛЫ К БИОБИБЛИОГРАФИИ ВЛАДИМИРА КОНСТАНТИНОВИЧА КУЛЬБАКИ (1954-2009)	11
Цеунов І. А. ВІДКРИТТЯ ТА ПЕРШІ ДОСЛІДЖЕННЯ АМВРОСІВСЬКОГО ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ	14
Усачук А. Н., Коваль Ю. Г. ПОЗДНЕТРИПОЛЬСКИЙ КОМПЛЕКС ЗОР-ТАУ ИЗ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОГО ПРИАЗОВЬЯ	20
Литвиненко Р. О. СХІДНА ПЕРИФЕРІЯ ДНІПРО-ПРУТСЬКОЇ БАБІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ...	28
Забавин В. О., Небрат С. Г. РАЗВЕДКИ АЭ МГУ В 2012 ГОДУ В НИЖНЕМ ТЕЧЕНИИ р. КАЛЬМИУС (СЕВЕРНОЕ ПРИАЗОВЬЕ)	42
Цимиданов В. В. ГОРНЫЙ ХРУСТАЛЬ В СРУБНОЙ КУЛЬТУРЕ	58
Гордієнко Р. О. НОВІ ЗНАХІДКИ КЕРАМІЧНОГО ПОСУДУ ІЗ ЗНАКАМИ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ СЕРЕДНЬОЇ ТЕЧІЇ р. ПСЕЛ ...	66
Усачук А. Н. КОСТЯНОЕ ИЗДЕЛИЕ ИЗ ПРИАЗОВЬЯ И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФАЛАНГ ЛОШАДИ В ЭПОХУ БРОНЗЫ	71
Юрченко А. В. ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕУКРІПЛЕНИХ ПОСЕЛЕНЬ САЛТІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ЛІСОСТЕПУ	77
Демідко О. О. КАМ'ЯНА ПОЛОВЕЦЬКА СКУЛЬПТУРА ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ	83
Капнік Г. В. КЕРАМІЧНИЙ ПОСУД ТОРСЬКОЇ ФОРТЕЦІ	87
Нікольченко Ю. М. ТОРГОВИЦЬКИЙ СКАРБ	92
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	101

СХІДНА ПЕРИФЕРІЯ ДНІПРО-ПРУТСЬКОЇ БАБИНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Кінець середнього бронзового віку на теренах півдня Східної Європи означився розпадом великої катакомбної культурної області та формуванням на її ґрунті блоку *посткатакомбних культурних утворень* [13], до складу якого включають *культурну область/коло Бабине* (що охоплювала західну половину посткатакомбного ареалу – між Прутом і Нижньою Волгою) та угруповання, яке можна назвати *культурна область/коло Лола*¹ (східна половина посткатакомбного ареалу – Передкавказзя, південь Волго-Донського і Волго-Уральське межиріччя) [14; 15; 16, с. 316-327]. В межах культурної області Бабине наразі виділяється три бабинські культури – волго-донська (ВДБК), дніпро-донська (ДДБК), дніпро-прутська (ДПБК) і декілька периферійних груп [9; 11; 17]. Дві перші бабинські культури видаються порівняно гомогенними, а у складі третьої (ДПБК) доволі чітко виокремлюються три локальні варіанти – дніпро-дністровський, дніпро-бузький та дністровсько-прутський [11, с. 115-121].

Переважна більшість території Лівобережної України, зокрема і Надазов'я, входила до ареалу ДДБК [8, с. 159-164]. Проте на цих теренах також відомі пам'ятки дніпро-дністровського степового варіанту ДПБК, які тяжіють до Наддніпрянщини. Загалом ареал цього локального варіанту, що його окреслено на підставі картографії діагностичних курганних поховань, обмежується на півночі – Ореллю, верхів'ями Інгульця, Інгулу, пониззям Синюхи, порубіжжям Нижнього й Середнього Дністра, верхів'ями річок Дунай-Дністровської рівнини, на півдні – узбережжям Азовського і Чорного морів, включаючи степовий Крим, на заході – Нижньою Наддністріанщиною, на сході лівобережним Дніпровським Надпоріжжям та Дніпро-Молочанським межиріччям [9, с. 10; 11, с. 115, рис. 1, б]. Східніше окреслених кордонів, у Надазов'ї та прилеглих районах правобережжя Сіверського Дінця, кількість комплексів ДПБК різко спадає. Щоправда, саме ці райони – Північно-Західне (Запорізьке) Приазов'я і прилеглі басейни лівобережних дніпровських приток Конки, Вовчої та верхів'їв Самари – досліджені вкрай слабо. Дана обставина утруднює об'єктивну оцінку поширеності на окреслених теренах бабинських пам'яток загалом і співвідношення на них різних локально-культурних груп.

Проте, як зазначалося вище, незначна кількість комплексів ДПБК на Азово-Сіверськонецькому вододілі все-таки відома. Йдеться про нечисленні поховання, виявлені в курганних могильниках цих територій. Одразу зауважимо, що має місце певна проблематичність виділення цих комплексів, насамперед відокремлення від багато в чому схожих і синхронних їм поховань пізнього етапу ДДБК. Свого часу нам доводилося звертати увагу на те, що

¹ До культурного кола Лола ми пропонуємо включати власне лолінську культуру Північно-Західного Прикаспію, а також споріднені з нею, і тому багато в чому їй близькі, посткатакомбні культурні групи – кубанську і волго-уральську.

пізній горизонт культурного кола Бабине характеризується значною тотожністю поховальних комплексів чи не у всьому бабинському ареалі, яка нівелює культурно-діагностичні ознаки, притаманні ранньому періодові [26, с. 390]. Наразі можна виділити декілька, щоправда не рівнозначних за надійністю, критеріїв для диференціації пізніх комплексів ДДБК і ДПБК. Мабуть, найбільш вагомим серед них варто вважати підбійний тип поховальної споруди, що є своєрідною візитівкою захоронень дніпро-дністровського варіанту ДПБК [4, с. 227; 11, с. 116]. Однак підбоями, попри їхню питому перевагу (2/3 всіх типів поховальних споруд), не обмежується перелік могильних конструкцій, адже майже третину складають ями. А вони є основним типом поховальної споруди також для пізньої ДДБК. Значно рідшою, однак досить показовою рисою поховань ДПБК, притаманною пам'яткам дніпро-дністровського і дністровсько-прутського локальних варіантів, можна вважати забутовку могильних ям камінням. Також мають значення деякі інші ознаки, наприклад конфігурація ям, характер укладання дерев'яного перекриття ям (поздовжньо/поперечно) тощо, але вони використовувалися лише як другорядні.

На підставі означених критеріїв на теренах Азово-Сіверськодонецького регіону (схід Запорізької та Дніпропетровської, Донецька і Луганська обл.) було виявлено 17 поховань, які в тій чи іншій мірі схожі з пам'ятками дніпро-дністровського варіанту ДПБК (табл. 1; рис. 1-5) ².

Табл. 1. Поховання Азово-Сіверськодонецького регіону з рисами ДПБК

№	Комплекс	Страт.	Споруда	Перекр.	Орієнт.	Руки	Керам.	Пряжка
1	Вугледар 1/3 [12]	в	пб	дер.	Пд	W	1	3о
2	Зінцева Балка 1/6 [26]	о	яма-пб	дер. пд.	Пн-Сх	W		
3	Зінцева Балка 3/3 [26]	в	яма		Пд-Сх	L	1	3о
4	Кінські Роздори-3 7/3 [19]	в			Сх ?			2жбо
5	Миколаївка 3/10 [3]	в	пб	дер.	Пд-3х-3х	W		
6	Петропавлівка-V [22]	в			Пд-Сх	W		3о
7	Полкове 1/2 [23]	в			Пн-Сх-Сх	W	1	
8	Полкове 1/3 [23]	в	яма	забут.	Пд	W	1	3о
9	Попів Яр-2 1/9 [20]	в	яма+пб		Сх Сх	W W	1	
10	Сокіл 1/4 [5]	в	яма		Пд-Пд-3х	L		
11	Стара Ласпа 1/1 [28]	в	яма	забут.	Пд-Пд-3х	V	3	
12	Лимарівка 1/13 [24]	в	пб		Пн-Пн-3х	LV		
13	Лимарівка 1/20 [24]	в	пб		Пн-Сх	V		2
14	Миколаївка-I 11/1 [27]	в	пб		Пд-Сх	W		
15	Миколаївка-I 11/3 [27]	в	пб		Пд-Сх	W		
16	Плотина 12/2 [1]	о	пб		Пд-Пд-3х	LV		
17	Цвітні Піски 1/4 [2]	в	пб		Сх	V		

Примітка: в – впускне; о – основне; пб – підбій; дер. – дерево; пд. – поздовжнє; забут. – забутовка кам'яна; позиції рук та тип пряжки – за класифікацією Р.О. Литвиненка [9]

² У статті вперше публікуються деякі матеріали з розкопок Б.О. Антоненка, В.К. Кульбаки, А.М. Усачука, М.М. Чередниченка. Автор робить це з відчуттям глибокої поваги і вдячності до згаданих колег.

З виділених захоронень – 15 були впускними в кургани й не супроводжувалися досипками, а лише 2 (11,7%) – основними. Хоча останній показник дещо перевищує відповідну статистику по дніпро-дністровському варіанту ДПБК [9, с. 10], загалом він є сумірним з нею. Показово й те, що практично всі розглядувані комплекси демонструють притаманну ДПБК норму локалізації в межах курганного насипу впускних захоронень – в центрі та південному півколі.

Серед виділених поховань: 9 було здійснено у підбійних могилах, 1 – у синкретичній споруді з елементами підбою, 4 – в ямах, 2 з яких заповнені кам'яним бутом. Звернемо увагу на цікаву двоярусну поховальну споруду, що її зафіксовано у захороненні Попів Яр-2 1/9, яка поєднує в собі ознаки ями з заплічками та підбою: верхній рівень представлено великою вхідною ямою, з рівня долівки якої в центрі викопано камеру у вигляді типової ями з підбоєм (рис. 5, 1-2) [20, с. 5-6, рис. 3; 13]. Подібний тип могильної споруди відомий лише серед пам'яток дніпро-дністровського варіанту ДПБК; причому й там вони є рідкісними (7 поховань – 1,1%) та демонструють доволі вузьку локалізацію в Буго-Інгулецькому межиріччі.

Привертає увагу і поховальна споруда захоронення Зінцева Балка 1/6. Формально вона є ямою з заплічком вздовж однієї з подовжніх стінок (рис. 1, 1-3), проте загальна її морфологія та окремі деталі дуже нагадують підбійні конструкції. Саме з деякими різновидами підбоїв асоціюється порівняно простора вхідна яма підпрямокутної конфігурації, що переходить через похилу ґрунтову сходинку до вузької видовженої поховальної камери підовальної форми. При цьому небіжчика покладено в могилу обличчям до сходинки (умовно, входу/виходу), як це зазвичай практикувалося у підбійно-катакомбних спорудах. Дещо незвичним за своєю конструкцією є перекриття могили. Судячи з археологічного контексту, воно представляло собою дерев'яний щит із щільно підігнаних та, треба думати, скріплених між собою брусків, покладений поздовжньо над поховальною камерою (рис. 1, 1, 3). Звернемо увагу на те, що повздовжнє перекривання деревом могили не є характерним для ДДБК, поховальні споруди якої зазвичай перекривалися впоперек (5,9% проти 94,1%). Між тим, поздовжнє дерев'яне перекриття могил значно частіше за поперечне трапляється у ДПБК (в середньому 52% проти 48%), особливо серед пам'яток її лісостепового варіанту (83% проти 17%). А за цим показником зинцовобалківське поховання тяжіє до ДПБК [26, с. 389-390]. Навіть у тих випадках, коли поховання виділеної нами групи були справлені у ямах, їхня овальна конфігурація та нахилена долівка могил нагадують камери підбоїв (рис. 1, 4-5; 2, 7).

Діаграма орієнтацій небіжчиків (рис. 5, 6) демонструє типову для ДПБК, особливо її дніпро-дністровського варіанту, картину, згідно якої переважаючими напрямками виступають східний, південно-східний і південний.

Доволі показовою є питома вага комплексів з керамікою (6 із 17), що складає 35,3%. Ця частотність виразно перевищує відповідний показник по дніпро-дністровському варіанту ДПБК (25%) і дорівнює найбільш насиченому

керамікою її дністровсько-прутському варіанту (36,6%). Крім того, одне з поховань (Стара Ласпа 1/1) супроводжувалося трьома посудинами (2 – з небіжчиком, 1 – у заповненні ями), що є вкрай рідкісним випадком, відомим лише тричі серед пам'яток всієї ДПБК (двічі – у дніпро-дністровському варіанті).

Сім захоронень (41,2%) супроводжувалися кістяними пряжками, чотири з яких (тип 3о) є показовими для найпізнішого періоду II-Б дніпро-дністровського варіанту ДПБК, одна (тип 2о) – для дещо ранішого періоду II-А, одна (тип 2) – для періоду I ДПБК³. Одна з пряжок (Кінські Роздори-3 7/3, тип 2жбо – кругла, жолобчата в перетині, без бортика навколо центрального отвору, з малим додатковим отвором), будучи чужою для ДДБК, водночас є одним з немасових різновидів пізніх виробів ДПБК, найбільш характерних для дніпро-дністровського варіанту, а також генетично спорідненої з ним євпаторійської групи Криму і Таврії [25, с. 120; 10, с. 32, табл. 2]. Причому саме з кримськими пряжками розглядуваний виріб додатково зближує наявність не одного, а двох малих периферійних отворів.

Таким чином, виділена група поховань демонструє комплекс ознак, які багато в чому збігаються з характеристиками дніпро-дністровського локального варіанту ДПБК. Теренова локалізація цих пам'яток (рис. 6) показує, що більшість із них (11 комплексів з 9 могильників – №№ 1-11 табл. 1, №№ 1-4 рис. 6) зосереджена на безпосередній східній периферії ареалу вищезгаданого варіанту ДПБК – у басейнах верхніх течій рр. Самари, Вовчої, Конки, басейні Казенного Торця і Кальчика. Умовним східним рубежем цього не чисельного масиву виступають Кальміус і Казенний Торець. Така розосередженість пам'яток – у верхів'ях річок басейну Дніпра або у безпосередній близькості від них – видається цілком логічною і може прояснювати шляхи проникнення людності степової ДПБК на терени Азово-Донецького регіону із західніших, придніпрянських регіонів.

Окрім щойно описаної, виділяється друга, кількісно менша і вужче локалізована, підгрупа пам'яток (6 поховань із 4 могильників – №№ 12-17 табл. 1, №№ 1-4 рис. 6), територіально зсунута на північний схід від першої – в пониззя р. Лугані та басейн р. Деркул (басейн Сіверського Дінця, в межах Луганської обл.). Цікаво те, що всі поховання цієї підгрупи справлено в підбоях, подібно дніпро-дністровським бабинським. Проте в жодному з цих захоронень немає керамічного посуду, що є нетиповим для ДПБК (за статистичною тенденцією, 1,5-2 поховання цієї групи мали би містити кераміку). Попри непрезентабельність вибірки, можна помітити й певну відмінність цієї підгрупи від дніпро-дністровського варіанту ДПБК за ознакою “позиція рук”. Одна пряжка, що походить з другої підгрупи, належить до типу 2 – доволі рідкісного для дніпро-дністровського варіанту ДПБК, де такі різновиди складають лише 2% виробів. Ці факти, разом з тереновою

³ Ці хронологічні періоди дніпро-дністровського варіанту ДПБК перебувають у певній відповідності з періодизацією дещо більш ранньої ДДБК: I ДПБК = II-А ДДБК, II-А ДПБК = II-Б ДДБК, II-Б ДПБК = III ДДБК.

відірваністю, не дозволяють беззастережно відносити другу (сіверськодонецьку або луганську) підгрупу розглядуваних нами пам'яток до ДПБК⁴, на відміну від першої (надазовської) підгрупи, яку, власне, і слід розуміти в контексті східної периферії дніпро-дністровського степового варіанту ДПБК. Питання щодо витоків і оцінки сіверськодонецької бабинської групи підбійних захоронень поки що залишається відкритим з огляду на брак даних⁵. Немає остаточної впевненості і щодо єдності цієї групи, адже включені в неї поховання демонструють деяку обрядову варіативність. Проте наголошу, що навряд чи варто шукати зв'язок між сіверськодонецькими бабинськими підбоями та ямами з уступами доно-волзької абашевської культури (ДВАК), як це пропонує С.М. Санжаров [24, с. 191], оскільки для останньої ця обрядова риса не є характерною⁶. Для чого взагалі шукати якісь непевні витoki обряду у далеких абашевців, якщо їх легше знайти у місцевому катакомбному середовищі, що й намагався продемонструвати дослідник. При цьому залишається лише гадати, який вектор аналогій вважати дійсним – абашевський чи катакомбний – адже С.М. Санжаров одночасно наполягав на обох.

У зв'язку з виділеною сіверськодонецькою групою бабинських поховань у підбоях, зверну увагу на особливу серію захоронень ДДБК у підбійно-катакомбних спорудах, яка зосереджена на Нижній Донщині [6, с. 69-70; 8, с. 172]. Хронологія, обрядові риси та, особливо, локалізація цієї групи дозволяють тлумачити її появу крізь призму зв'язків і взаємовпливів між ДДБК і сусідньою лолінською культурою [7, с. 75-76]. Однак включати луганську групу підбійних могил до серії нижньодонських підбоїв-катакомб ДДБК також

⁴ До наведених аргументів проти залучення луганських підбійних захоронень до ДПБК слід додати й міркування хронологічного порядку (метод доведення від супротивного). Серед сіверськодонецької групи підбоїв лише поховання Лимарівка 1/20 має чітку хронологічну прив'язку, завдяки присутній у ньому пряжці 2 типу. Якщо припустити, що воно належить до дніпро-дністровського варіанту ДПБК, а відтак датується її I (раннім) періодом, то виникає певне протиріччя чи алогічність: яким чином один з найдавніших комплексів цієї групи опинився на самій далекій периферії чи навіть за межами її ареалу, а не в центрі (наприклад, Нижньому Побужжі), де знаходиться решта ранніх пам'яток? Розв'язати це протиріччя можна шляхом логічного висновку: лимарівські та, вочевидь, інші сіверськодонецькі підбої не варто включати до реєстру ДПБК.

⁵ Хочу відреагувати на зауваження, яке свого часу написав В.В. Отрощенко: “Мала кількість підбоїв КБК на Сіверському Дінці пояснюється ще й тим, що їх там неуважно шукали, захопившись комплексами у дерев'яних скринях” [18, с. 87]. Оскільки воно стосується і мене особисто, маю відповісти: ніякого захоплення не було; всі дослідники, хто разом зі мною докладали зусилля для вивчення бабинських старожитностей регіону (І.О. Післарій, О.І. Привалов, О.Р. Дубовська тощо) просто констатували об'єктивну ситуацію. А вона була і залишається майже беззмінною: бабинські захоронення у підбоях складають мізерну долю на загальному тлі пам'яток східноукраїнського регіону, зокрема і басейну Сіверського Дінця; за нашою статистикою, з 405 поховань бабинського кола на теренах Донецької та Луганської областей лише 9 (2%) були справлені в підбоях.

⁶ Посилання С.М. Санжарова на працю А.Д. Пряхіна та В.І. Беседіна [21, с. 39] є непереконаливим, адже в цій статті згадуються лише випадкові ями зі сходінками серед захоронень однієї з чотирьох обрядових груп Підклітненського могильника. Для ДВАК загалом такий тип могильної споруди є нехарактерним, винятковим.

немає надійних підстав, адже вони відокремлені виразною відстанню, а також демонструють наочну обрядову відмінність. Отже питання оцінки сіверськодонецької бабинської групи підбійних захоронень залишається відкритим.

Lytvynenko R.

EASTERN PERIPHERY OF DNEPR-PRUT BABYNE CULTURE

Article is devoted to the eastern borders of the greatest penetration of the Dnepr-Prut Babyne culture (DPBC). The basic method of research is the method of mapping burials. At first were defined diagnostic criteria burials Dnepr-Dniester steppe local variant of DPBC, most eastern monuments of which was founded between Azov Sea and Severski Donets. On the basis of these criteria has been allocated 17 burials with features of DPBK and given their general characteristics (Tab. 1, Fig. 1-5). Mapping of these sites demonstrates their localization by two groups. The first of them is spread on the immediate periphery of the area of the Dnepr-Dniester local variant of DPBC – in basin of left bank tributaries of the Dnepr – Samara, Vovcha, Konka and adjacent areas without going east Kalmius and Kazenyi Torets. The second group is located in the Seversky Donets basin (Lugansk reg.). It's revealed a certain difference between this group of burials and DPBC, which, together with the isolation of area of the latter, does not permit incorporating these burials in the Dnepr-Dniester variant of DPBC. Question of the origins and evaluation of Severski Donets group burials yet remains open.

Keywords: *Bronze Age, Babyne culture, cultural area, Barrow cemetery, burial, Northern Azov-sea basin, Seversky Donets.*

Список використаних джерел та літератури

1. Антоненко Б.А. Археологические раскопки курганов в зоне строительства Станично-Луганской оросительной системы / [Б.А. Антоненко, Н.Н. Бондарь, И.С. Пиоро, Л.Г. Самойленко, Н.А. Чмыхов]. – Науковий архів ІА НАНУ. – № 1983/169.
2. Антоненко Б.А. Отчет о работе Ворошиловградской археологической экспедиции КГУ в 1987 г. / Б.А. Антоненко, И.С. Пиоро, Л.Г. Самойленко. – НА ІА НАНУ. – № 1987/44; 1987/106.
3. Вангородская О.Г. Погребения донецкой катакомбной культуры Николаевского могильника с украшениями / О.Г. Вангородская, С.Н. Санжаров // Катакомбные культуры Северного Причерноморья. Источники, проблемы, исследования. – К., 1991. – С. 214-234.
4. Ключинцев В.Н. Погребения культуры многоваликовой керамики в Степном Побужье с внутримогильными конструкциями / В.Н. Ключинцев // СА. – 1988. – № 2. – С. 223-228.

5. Кульбака В.К. Научный отчет об исследованиях курганов у с. Коминтернево Новоазовского р-на, с. Октябрьское Добропольского р-на, с. Красногоровка и с. Сокол Ясиноватского р-на и г. Мариуполя Донецкой обл. в 1990 г. / В.К. Кульбака, И.И. Гнатко. – Науковий архів ІА НАНУ. – № 1990/147.
6. Литвиненко Р.А. О появлении КМК в бассейне Нижнего Дона / Р.А. Литвиненко // Взаимодействие и развитие древних культур южного пограничья Европы и Азии: матер. междунар. науч. конф. – Саратов, 2000. – С. 67-71.
7. Литвиненко Р.О. Культури бабинська і лолінська: до проблеми контактів // Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України: матер. II-ї Луганської міжнар. історико-археологічної конф. – Луганськ: Шлях, 2005. – С. 75-78.
8. Литвиненко Р.А. Днепро-Донская бабинская культура (источники, ареал, погребальный обряд) / Р.А. Литвиненко // МДАСУ. – № 5. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2006. – С. 157-187.
9. Литвиненко Р.О. Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст. наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – 32 с.
10. Литвиненко Р.О. Інгульська посткатакомбна спадщина Криму і Нижньої Наддніпрянщини / Р.О. Литвиненко // АА. – № 25. – Донецьк, 2011. – С. 28-45.
11. Литвиненко Р.А. Культурный круг Бабино: название, таксономия, структура / Р.А. Литвиненко // КСИА. – 2011. – Вып. 225. – С. 108-122.
12. Литвиненко Р.О. Курган бронзового віку поблизу м. Вугледар на Донеччині (верхів'я р. Кашлагач басейну Дніпра) / Р.О. Литвиненко, В.П. Андрієнко // АА. – № 30. – Донецьк, 2013. – С. 140-171.
13. Мимоход Р.А. Блок посткатакомбных культурных образований (постановка проблемы) / Р.А. Мимоход // Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України: матер. II-ї Луганської міжнар. історико-археологічної конф. – Луганськ: Шлях, 2005. – С. 70-74.
14. Мимоход Р.А. Погребения финала средней бронзы бассейна р. Кубань / Р.А. Мимоход // Древние культуры Кавказского Причерноморья, их взаимодействие с культурами соседних регионов. Сохранение культурного наследия: матер. первой Абхазской междунар. археолог. конф. – Сухум, 2006. – С. 249-253.
15. Мимоход Р.А. Погребения финала средней бронзы в Волго-Уралье и некоторые проблемы регионального культурогенеза / Р.А. Мимоход // ДАЗ. – № 13/14. – Донецьк: Вид-во Донецьк. ун-ту, 2010. – С. 67-82.
16. Мимоход Р.А. Лолинская культура. Северо-Западный Прикаспий на рубеже среднего и позднего периода бронзового века / Р.А. Мимоход // Материалы охранных археологических исследований. – Т. 16. – М.: ИА РАН, 2013. – 568 с.
17. Мимоход Р.А. Посткатакомбный период в Нижнем Поволжье и Волго-Донском междуречье: содержание и дефиниции / Р.А. Мимоход // Археология восточноевропейской степи. – Вып. 10. – Саратов, 2013. – С. 167-179.

18. Отрощенко В.В. Проблемы периодизации культур средней та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення) / В.В. Отрощенко. – К., 2001. – 288 с.
19. Плешивенко А.Г. Курганный могильник у с. Конские Раздоры / А.Г. Плешивенко // ДСПК. – Т. V. – Запорожье, 1995. – С. 143-159.
20. Полидович Ю.Б. Исследования курганов группы Попов Яр-2 в Донецкой области / [Ю.Б. Полидович, А.Н. Усачук, Э.Е. Кравченко, В.А. Подобед] // АА. – № 30. – Донецк, 2013. – С. 36-135.
21. Пряхин А.Д. К оценке абашевских погребений Подклетненского могильника / А.Д. Пряхин, В.И. Беседин // Археологические памятники среднего Поочья. – Вып. 5. – Рязань, 1996. – С. 34-51.
22. Ромашко В.А. Отчёт о научно-исследовательской работе по теме: “Археологические исследования в зоне строительства колхоза им. Горького Петропавловского р-на Днепропетровской обл., в зоне строительства орошения сточными водами г. Днепродзержинска в с/х “Жовтнева революція”, в зоне орошения с/х “Коминтерн” Криворожского р-на, реконструкции оросительной сети в с/х “Держинец” Днепропетровского р-на и колхоза “Коммунист” Царичанского р-на” / [В.А. Ромашко, В.Н. Шалобудов, С.Е. Мухопад, А.В. Андросов]. – Науковий архів ІА НАНУ. – № 1988/68.
23. Санжаров С.Н. Курган с прямой стратиграфией погребений культуры многоваликовой керамики из Донецкого Приазовья / С.Н. Санжаров // Древности Волго-Донских степей. – Вып. 4. – Волгоград: Перемена, 1994. – С. 101-106.
24. Санжаров С.Н. О некоторых пережиточных формах погребальных сооружений финальнокатакомбного времени Восточной Украины / С.Н. Санжаров // МДАСУ. – № 5. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2006. – С. 188-192.
25. Тощев Г.Н. Погребения с костяными пряжками эпохи средней бронзы в Крыму // Проблемы изучения катакомбной культурно-исторической общности (ККИО) и культурно-исторической общности многоваликовой керамики (КИОМК). – Запорожье, 1998. – С. 117-125.
26. Усачук А.М. Розкопки кургану на околиці Маріуполя (Північно-Східне Приазов'я) / [А.М. Усачук, В.В. Циміданов, В.А. Підобід, Р.О. Литвиненко] // АДУ 2005-2007. – Вип. 9. – К.: Вид-во ІА НАНУ, 2007. – С. 388-395.
27. Чередниченко Н.Н. Отчет о работе Ворошиловградской экспедиции в 1971 г. / [Н.Н. Чередниченко, С.Н. Братченко, Е.Ф. Чередниченко, Э.С. Шарифутдинова, В.А. Алекшин, Г.М. Бестужев, А.К. Гамаюнов]. – Науковий архів ІА НАНУ. – № 1971/31.
28. Шаповалов Т.А. Отчет об археологических исследованиях курганов в Донецкой обл. в 1987 г. / [Т.А. Шаповалов, Д.П. Кравец, А.И. Привалов, В.А. Посредников, В.К. Кульбака, В.А. Косиков, А.В. Евглевский, В.А. Подобед]. – Науковий архів ІА НАНУ. – № 1987/130.

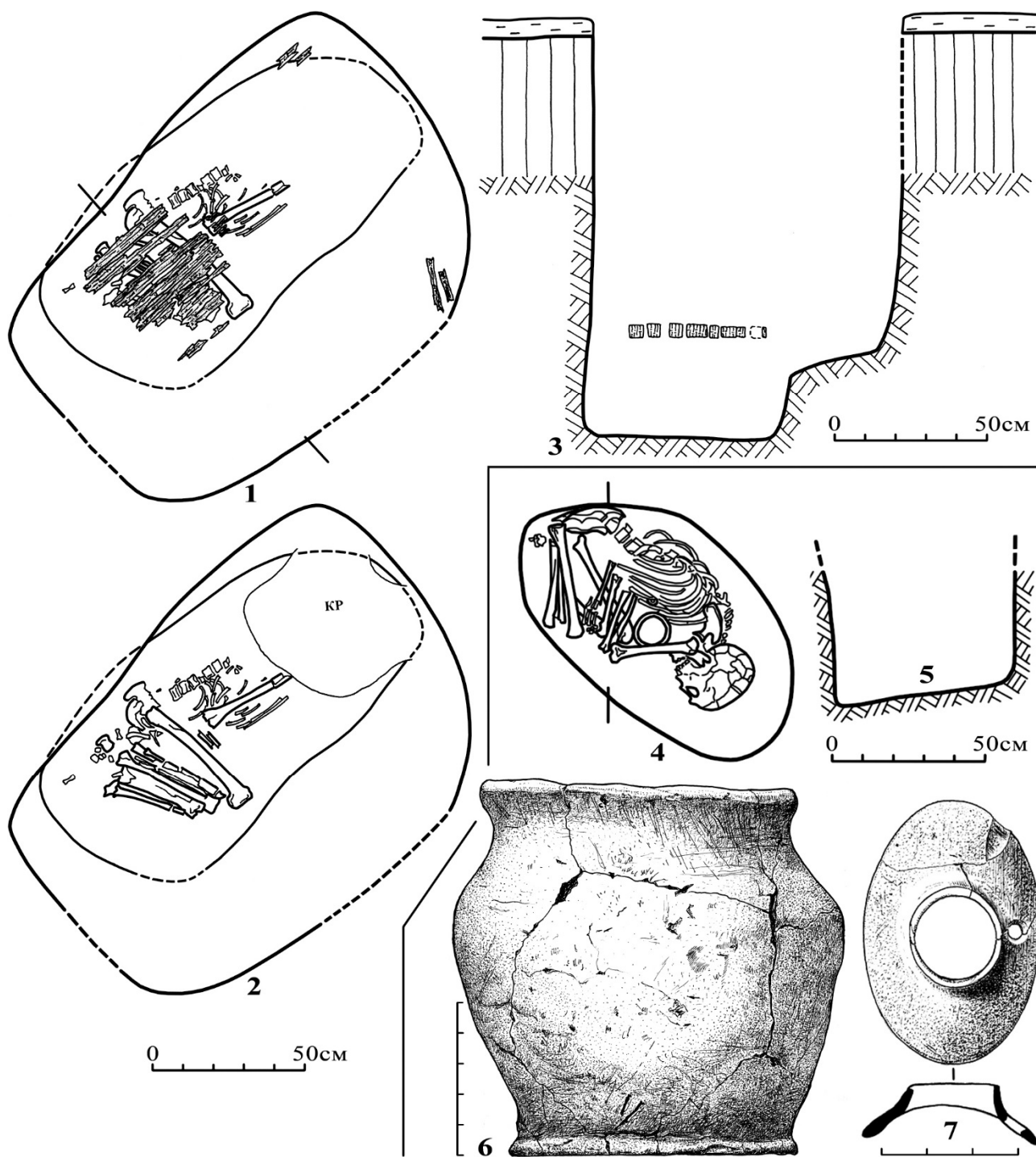

Рис. 1. Поховання з рисами ДПБК Надазов'я: 1-3 – Зінцева Балка 1/6;
4-7 – Зінцева Балка 3/3.

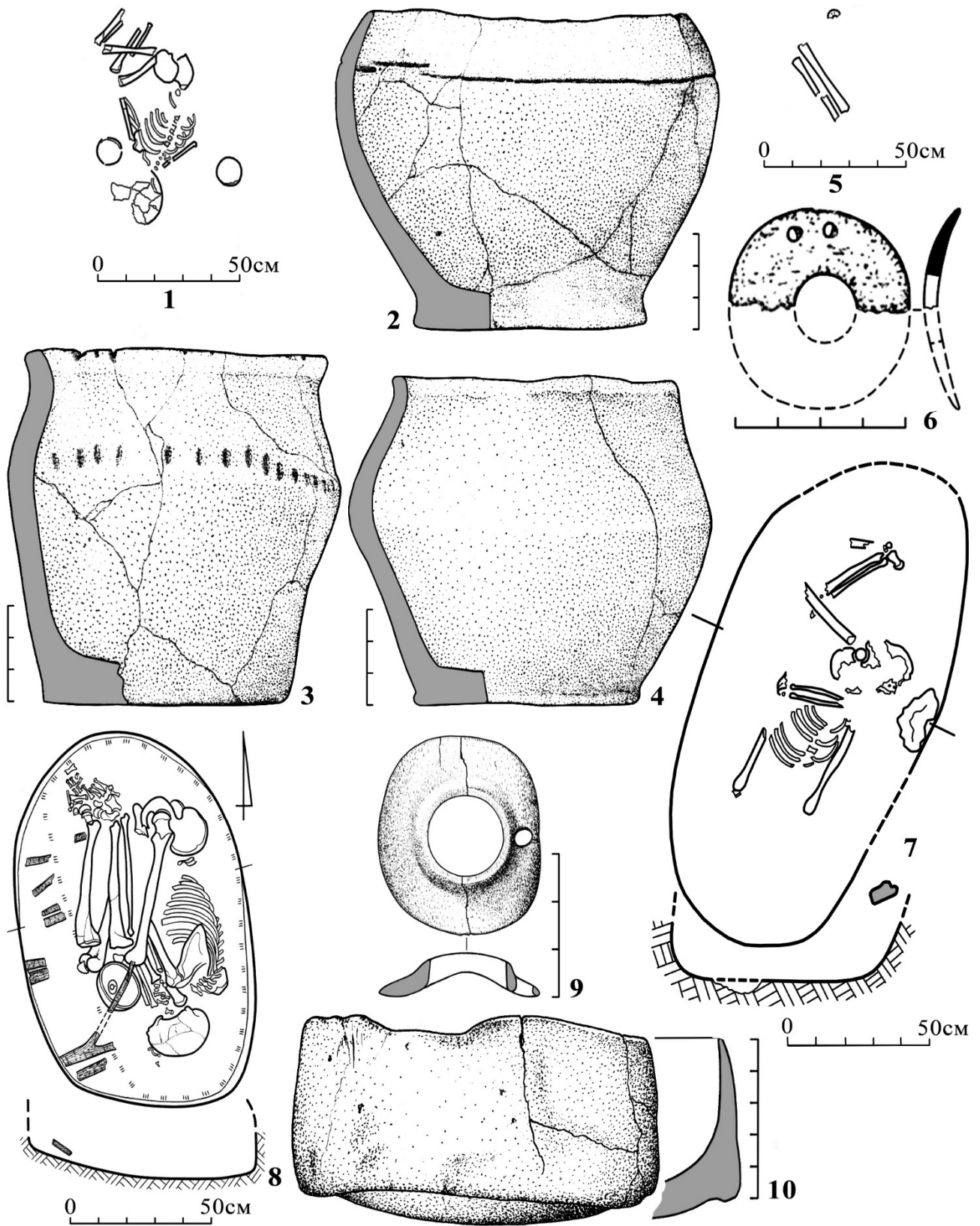

Рис. 2. Поховання з рисами ДПК Надазов'я: 1-4 – Стара Ласпа 1/1; 5-6 – Кінські Роздори-3 7/3; 7 - Сокіл 1/4; 8-10 – Вугледар 1/3.

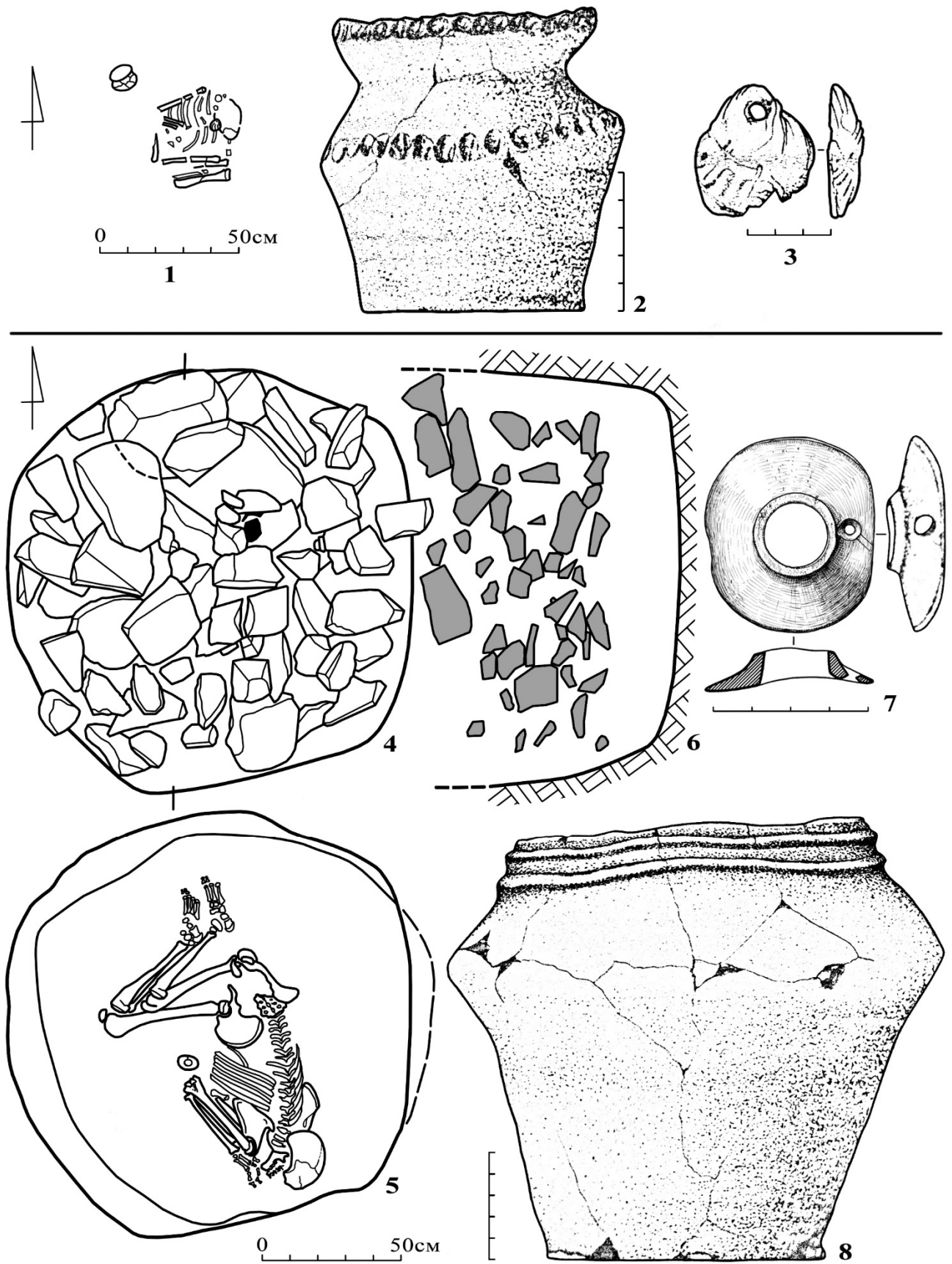

Рис. 3. Поховання з рисами ДПКБ Азово-Сіверськодонецького регіону:
1-3 – Полкове 1/2; 4-8 – Полкове 1/3.

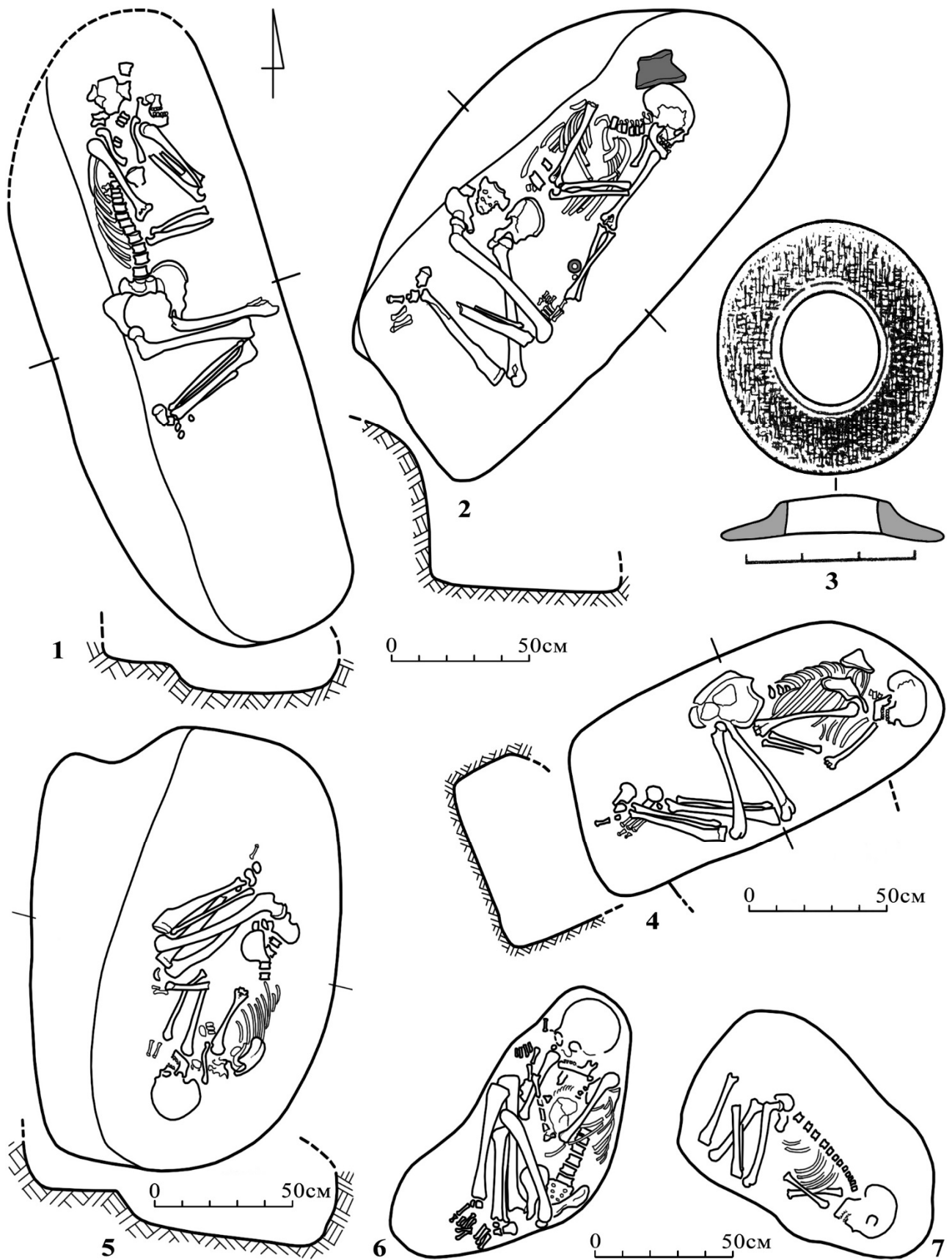

Рис. 4. Поховання з рисами ДПБК басейну Сіверського Дінця:
 1 – Лимарівка 1/13; 2-3 – Лимарівка 1/20; 4 – Цвітні Піски 1/4; 5 – Плотина 12/2;
 6 – Миколаївка-I 11/1; 7 – Миколаївка-I 11/3.

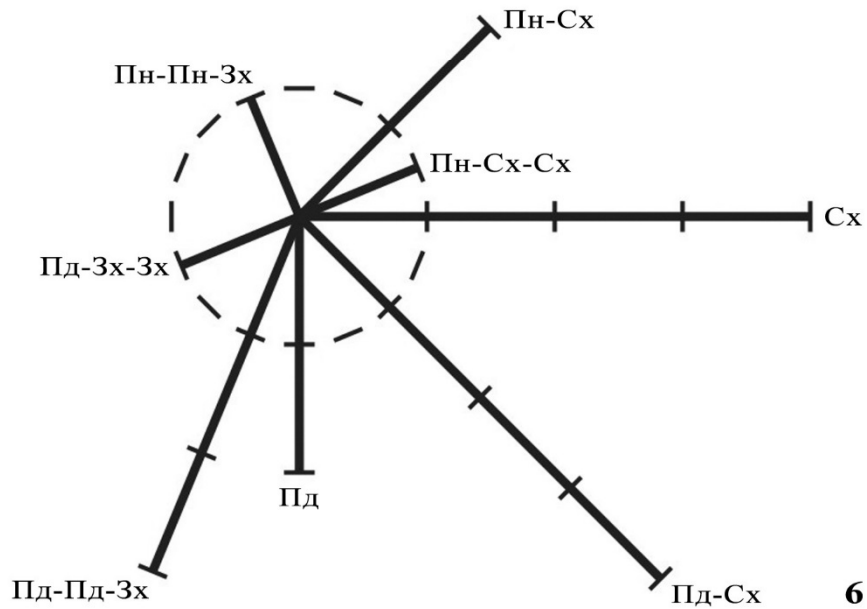
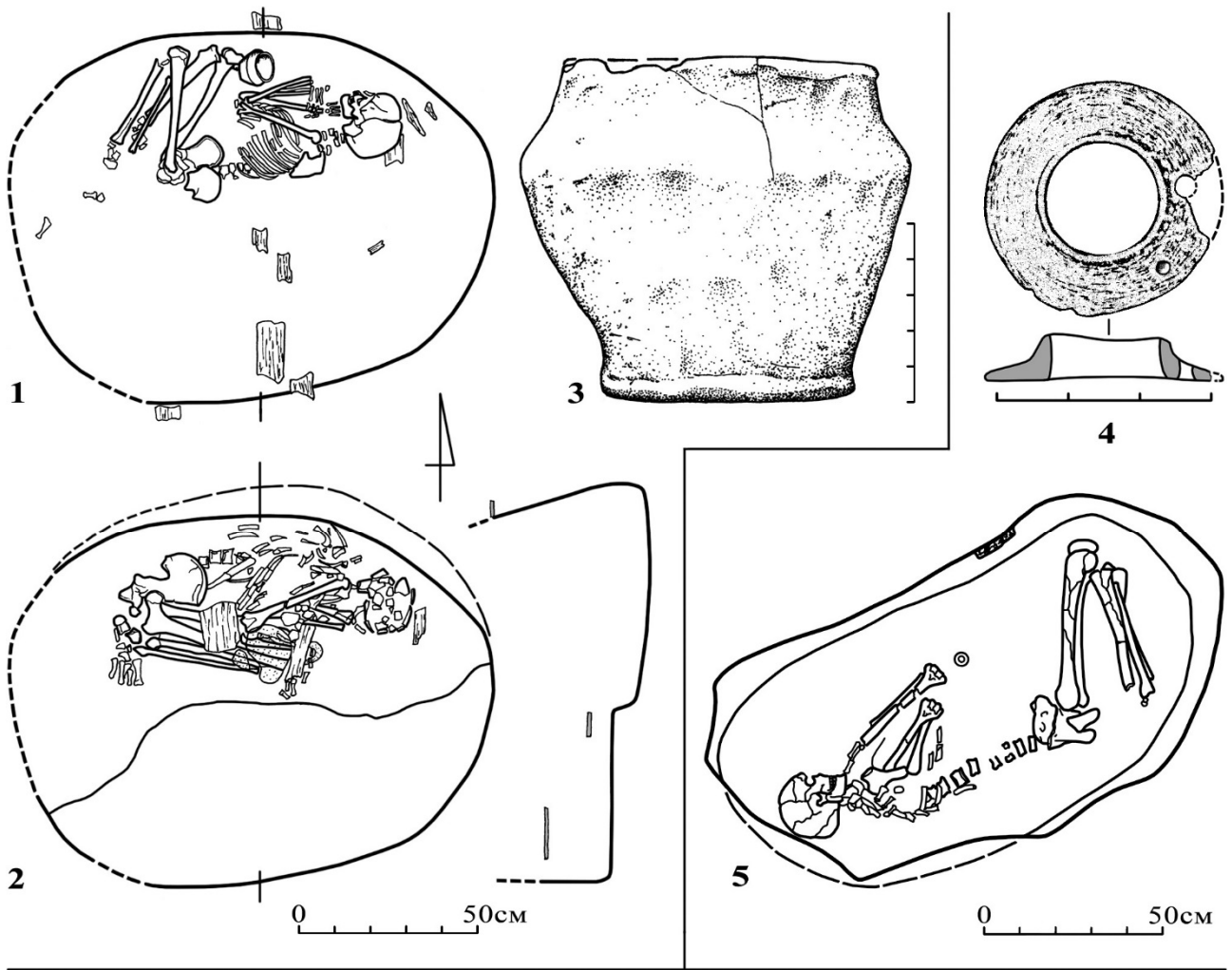

Рис. 5. Поховання з рисами ДПБК Азово-Сіверськодонецького регіону:
 1-3 – Попів Яр-2 1/9; 4-5 – Миколаївка 3/10;
 6 – діаграма орієнтацій поховань з рисами ДПБК.

Рис. 6. Східна частина ареалу дніпро-дністровського локального варіанту ДПБК і його східна периферія: 1 – Лимарівка; 2 – Плотина; 3 – Цвітні Піски; 4 – Миколаївка-I; 5 – Миколаївка; 6 – Попів Яр; 7 – Сокіл; 8 – Вугледар; 9 – Полкове; 10 – Зінцева Балка; 11 – Кінські Роздори; 12 – Петропавлівка-V.